

צ'ור ההמשך

בית טרזין

מתוך תומי מאת בדלריץ פריטה

כסלו תשס"ו
דצמבר

דפי קשר מספר 14

2005

שלום רב לכולכם!
ימים ראשונים של חורף - אלברט איינשטיין אמר פעם כי ישנן שתי דרכים לחוות את החיים: האחת - כאילו דבר בחיים איננו נס, השנייה - לחיות כאילו כל מה שקורה לנו הינו בגדר נס. ימי הסתיו הנפלאים שלנו, ימי ראשית החורף, אחרי קיץ ארוך, חם, מייגע ומאובק, עם הגשמים הראשונים - הרי הם ניסים קטנים ומופלאים. ובימים סתוויים אלה של ראשית החורף, אנחנו שוב יוצאים לאור. נכון, ביקשנו (אנחנו, טלילה וצביקה) להיות מוחלפים, זמננו הפנוי הצטמצם וחשבנו שאולי מסתתרים אי שם אנשים, החפצים לערוך את העלון של דור ההמשך וצצה כאן הזדמנות טובה להחליף עורכי ס. מאחר ועד כה אף אחד לא הציע להחליפנו, אנחנו ממשיכים הלאה...

בעלון הפעם: על מפגש דור ההמשך עם אריה בן פלאי, על הסמינר "היסטוריה, מוסיקה וזיכרון" קיץ 2005, שתי רשימות על כנס נשים בשואה והמלצה על הספר "רקוויאם גרמני" של עמוס אילון. בסוף העלון צרפנו דף מעמותת "עמך" בנתניה, ובו מידע על פעילות לדור ההמשך.

קריאה מהנה!

על מפגש דור ההמשך עם אריה בן פלאי

ביום שבת, ה-5.11.05 בסוף השבוע החורפי הראשון של השנה, נפגשנו עם אריה בן פלאי, או בשמו הקודם, אנדרה ון פליימן, שהיה ילד יהודי יליד אמסטרדאם שבהולנד.

בהיותו בן 6 נפרדו הוא ואחיו בן ה-3 מהוריהם ונשלחו לכפר, אל משפחות הולנדיות, שנתנו להם מחסה ובית בזמן המלחמה.

אריה סיפר את סיפורו המופלא למשוררת צרויה להב והיא בכישרונה הרב כתבה את הסיפור. הספר נקרא "כפכפי העץ של אנדרה".

אריה החליט לא לספר לנו במפגש הקצר את הסיפור הכרונולוגי, שניתן לקוראו בספרו, אלא בחר להתרכז בנקודות מעניינות למחשבה, שעולות מסיפורו של ילד, שנשלח על ידי הוריו אל אנשים זרים, שהופכים להיות הוריו המאמצים למשך שנתיים ימים.

אריה עבר את השואה בתנאים טובים יחסית לאחרים. הוא חי שנתיים יפות וטובות בכפר, הוריו המאמצים היו טובים אליו והוא הצליח להשתלב היטב בחייו החדשים. אך בכל זאת עולות אצל הילד הקטן בן ה-6 שאלות מציקות.

הוריו התלבטו מאד האם לשלוח את שני ילדיהם הקטנים לכפר, האם, התנגדה מאד אך לבסוף, כשהבינה כמה קשה המצב היא נשברה. אריה הקטן בן ה-6 פירש את מעשה הוריו כבגידה ולא יכול היה להבין מדוע הם נטשו אותו ואת אחיו.

בינתיים, עם חלוף הזמן, במשך השנתיים בהם שהה בכפר התקשר אריה להוריו החדשים וכשחזרו הוריו מהמלחמה הוא התקשה ליצור עימם קשר רגשי ושוב הרגיש כאילו הוריו המאמצים בגדו בו.

אריה סיפר לנו על ההתבגרות המהירה שחוה מרגע שבו נשלח לכפר והוטל עליו לדאוג לאחיו הצעיר. ברגע אחד הוא התבגר ולמד את חוקי המשחק החדשים. בראשו הצעיר עלו השאלות מי זה היטלר? מה זה יהודי? למה אסור לו לגלות את זהותו? לאן נעלמו הוריו ולמי הוא שייך בסופו של דבר?

מסר נוסף העולה מספורו, מסר שחשוב לו מאד להדגיש בפני ילדי בתי הספר בהם הוא מופיע עם סיפורו, הוא המסר כי אסור לעשות הכללות, אין עמים רעים יש אנשים רעים אך יש בכל מקום גם אנשים טובים, אפילו גרמנים, וכדוגמה הוא מביא את סיפורו של חברו הטוב ווילי, ילד גרמני, שאביו שירת בצבא הגרמני. אותו ילד גרמני היה לו חבר נאמן וחברותם נמשכה לאורך כל השנים, גם אחרי המלחמה.

ההרצאה הייתה מעניינת והאירה את השואה ממקום אחר, דרך עיניו של ילד, אשר למרות התנאים הטובים, והשנתיים הטובות, כדבריו, שעברו עליו בכפר, נאלץ להתמודד עם מצבים רגשיים קשים ביותר, שודאי חרטו את רישומם עמוק בנפשו של הילד הרך.

"היסטוריה, מוסיקה וזכרון"

השואה מהווה פרק קודר בתולדות האנושות בכלל, ובתולדות העם היהודי בפרט. אין כל ספק בכך שאת לקחי השואה יש ללמוד, לחזור ולשנן ללא הרף על מנת שאירועים דומים לא יתרחשו בעתיד.

ההנצחה ולימוד הלקחים, מקבלים משמעות יתר כאשר הם נעשים עם מבט אל העתיד, אל אופק חיובי, על ידי בני נוער בני לאומים שונים.

בני הנוער, הנחשפים לזוועות מחד, ולתעצומות הנפש שבאו לידי ביטוי בזמן הזוועות מאידך, לא ייתנו למאורעות אפלים להתרחש בעתיד.

להנצחה ושינון הלקחים פנים רבות, אנו מנציחים עם מוסיקה מגטו טרזין שהיוותה ציר מרכזי בעשייה ובשמירה על צלם אנוש בתנאי הקיום הבלתי אפשריים בגטו. לכן, בקיץ מדי שנה, נערך בבית טרזין הסמינר הבינלאומי "היסטוריה, מוסיקה וזיכרון". הסמינר מוקדש למוסיקה שנכתבה ובוצעה בגטו טרזין, ולמוסיקה שהוחרמה על ידי הנאצים.

בתכנית הסמינר כיתות אמן, הרצאות, עדויות, ותיעוד ניצולים. בנוסף לכתות האמן לנגנים, מתקיימת גם סדנת מלחינים צעירים בהנחיית המלחין מיכאל וולפה, המוקדשת לכתובת יצירות חדשות בהשראת המוסיקה שהולחנה בגטו טרזין.

בין המורים, מוסיקאים ישראלים מן השורה הראשונה, ביניהם הזמרת מירה זכאי, הכנר אליהו שולמן והפסנתרן אלן שטרנפלד.

מלבד הסטודנטים והמורים הישראלים, מגיעים מורים מארצות שונות, ביניהן גרמניה, ארצות הברית, פולין וצ'כיה. מגרמניה הגיע הפרופ' מתיתיהו קליג מבית הספר הגבוה למוסיקה בעיר דטמולט, בית ספר איתו אנו מתכננים שיתוף פעולה ארוך טווח. בעבר, שיתפנו פעולה עם הפסנתרן וולקר אהמלס משוורין ואנו מקווים לשתף איתו פעולה גם בעתיד.

בסוף כל סמינר מתקיימים קונצרטים המציגים את פירות הסמינר. קונצרט אחד בבית טרזין וקונצרט נוסף מחוץ לבית טרזין. בשנים האחרונות התקיים קונצרט החוץ במרכז למוסיקה על שם טארג שבעין כרם.

לפני שנה התקיים בפסטיבל "צלילים במדבר" קונצרט שבו בוצעו יצירות מגטו טרזין ויצירות שהולחנו על ידי צעירים (בוגרי הסדנה שלנו) בהשראת המוסיקה של גטו טרזין.

השנה, מתוכנן קונצרט מיוחד של המלחינים הצעירים שהשתתפו בסדנה, שבו יוצגו פירות העבודה של הסדנה האחרונה.

כמו כן, ייסדנו את "אנסמבל בית טרזין", המורכב מנגנים מצטיינים בוגרי הסמינר, אנסמבל זה כבר הופיע בקונצרטים, ביניהם בפסטיבל המוסיקה בכפר בלום ובלוחמי הגטאות.

חשוב לציין כי לקיום הסמינר "היסטוריה, מוסיקה וזיכרון" שותפים מינהל התרבות של משרד החינוך, קרן התרבות אמריקה ישראל, מכון גטה בישראל ובגרמניה, משרד החוץ הישראלי, האגודה למען החיל ושגרירויות גרמניה וצ'כיה.

אני רוצה להודות לצוות בית טרזין, שבלעדיו היה בלתי אפשרי לקיים את הסמינר בהצלחה. הצוות כולל את נירה, אניטה, ליאורה, סימה ודואו העליזות. תודה מיוחדת ליונת, שהיא יד ימיני בעשייה האמורה.

ד"ר. דודו סלע, מנהל מוסיקלי בבית טרזין

הכנס הבין לאומי השלישי "נשים ושואה"- קולות אחרים, ספטמבר 2005

מובאת בזה תמצית הרצאתה של נעמי פינקלשטיין, שהרצתה בכנס "נשים בשואה". נעמי דור שני לשואה, בתו של אריה ברודבקה, יליד צ'כיה, ניצול ג'טו טרזין ואשוויץ.

נעמי היא אחות מוסמכת בעלת תואר m.a. ללימודים בין תחומיים במיקוד לימודי נשים בשילוב א' מנויות. עבודת התזה שלה עסקה בנושא נשים בשואה "קולן של נשים עובדות – אחיות ומטפלות בגטו טרזין"

מחשבות על נשים והיסטוריה- עבר שקיים בהווה, נשים מטפלות ואחיות בגטו טרזין.

ההרצאה מבוססת על עבודת תזה במסגרת לימודי נשים בשלוחת מכללת לסלי - בוסטון בישראל.

כתיבתי נבעה מצורך פנימי לקבל תשובות לשאלות שלא נשאלו בקול. ניסיתי לשלב היבט אישי עם היבטים אקדמיים. העבודה, המשלבת אסטרטגיית מחקר איכותי יחד עם נקודת מבט פמיניסטית, חותרת להבנת החוויה האישית והמציאות הסובייקטיבית של הנשים בגטו ומשמעותן בחיי היום יום בצל אבסורד החיים והמוות בגטו.

מצאתי שסיפור קורותיהן של הנשים בגטו טרזין מוסיף לתהליך יצירת תמונת הפזל המספרת את Her story בהיסטוריה של השואה. מבין שורות ההיסטוריה הכתובה, הזיכרונות והעדויות, ניגלה עולמן של נשים שחיו בתוך קהילות ומשפחות הקשורות במערכת אמונות דתיות, אידיאולוגיות ותפיסות חברתיות, כמו "מעמד האחר" ו"מעמד האישה" בחברה האירופאית של המחצית הראשונה של המאה העשרים. סוגיות מגדריות רבות העוסקות בנשיות, אמהות, יחסים בתוך המשפחה והקהילה, בתפקידיה המסורתיים של האישה ובחירותיה הקשורות לעולם העבודה והעיסוקים המקצועיים, רלוונטיות במידה רבה גם כיום.

בהרצאה, התמקדתי בכוח העבודה הנשי בגטו, בעיקר בנשים שעסקו במקצועות הטיפול והטיפול ובהבנת הרציונאל והגורמים הייחודיים שעמדו מאחורי השתלבותן של הנשים במקצועות אלה ובעבודות הכפייה ב"גטו לדוגמא".

עולמן המוכר והמובן של הנשים, קרס עם עליית הנאצים לשלטון והגרוש לגטו, לא היה דבר שהכין למציאות החיים בטרזין ינשטאט. רוב הנשים יצאו לעבודה בגלל "חובת העבודה" שהייתה נהוגה בגטו. נערות מגיל 14, נשים צעירות ומבוגרות, עקרות בית ובעלות השכלה ומקצוע, נדרשו להתאים עצמן בצל פחד המוות, לחיים ועבודה בגטו. בעדויות ובזיכרונות הנשים, ניתן לזהות את תהליכי הסוציאליזציה שעברו הנשים בחייהן לפני המלחמה, את התפיסות האידיאולוגיות שאפיינו את התפתחות דרכן המקצועית והאישית ואת החברה ממנה נעקרו עם הכיבוש הנאצי והגרוש לגטו מחד ומאידך, את מסלול ההסתגלות לתנאי חיים אחרים בצל אבסורד החיים והמוות.

תהליך בחירה או שינוי תחום עיסוק במהלך החיים בקרב אנשים בעולם החופשי, אינו מהלך שגרתי והוא תלוי בגורמים רבים ואילו צי חיים שונים, לא כל שכן, תהליך "בחירת מקצוע" בגטו.

השיקולים שהנחו את "בחירתן" של הנשים הושפעו, לא רק משיקולים מגדריים, ממה מתאים והולם את הנו רמות החברתיות תרבותיות, או מתוקף תפקידן וההכשרה המקצועית הספציפית שלהן בעבר, אלא גם גורמים חיצוניים כמו תהליכים היסטוריים ואילו צי חיים במערכת סגורה אכזרית ושונה מכל מערכת חיים נורמלית.

החיים בצל פחד קיומי, עבודה קשה, וחולשה פיזית ונפשית מרעב, מחלות וצער והזדמנות לשפר את הסיכויים להישרדות, הכריעו פעמים רבות ב"בחירת המקצוע".

לעיתים, "בחירות" אלו הושפעו ממניעים פנימיים עמוקים, מוסר ותפיסת חיים אלטרואיסטית, שיש בהם התעלות נפש ואהבת אדם, אידיאולוגיה ואמונה בחשיבות העשייה.

הנשים בגטו היוו כוח עבודה משמעותי, השפעתן ניכרה בכל שטחי העבודה והחיים: שמירה על המסגרת המשפחתית, חינוך, בריאות, ניקיון, תרבות, חקלאות, אומנות עבודות הנציץ, קרטון, נגרות, מכבסה ועוד. בשעה שנסיבות החיים השתנו והפכו את המקובל והנכון ושברו את כל הכללים, השכילו הנשים להשתמש ביכולות שהיו מוכרות להן מחייהן הקודמים, יישמו אותן בתנאים לא מוכרים, אכזריים ובצל המוות והפכו את חוסר הברירה והבחירה לבחירה שיש עמה חופש פנימי, עוצמה והעצמה.

הסתכלות על הכנס מזווית אישית

אני רוצה להתייחס לכנס "נשים ושואה" – קולות אחרים "מזווית אישית", פמיניסטית. להלן כרטיס הביקור שלי בתחום: אני פמיניסטית פעילה, חברה (והיום יו"רית משותפת) בעמותת ש.י.ן – לשוויון נשים וב "אנואר" – שותפות נשים ערביות וי הודיות. כמו כן אני סטודנטית בתוכנית ללימודי מגדר (לימודי נשים), באוניברסיטת ת"א.

את הרעיון לכנס העלתה בפני ד"ר אסתר הרצוג במסגרת פעילותנו החברתית המשותפת. אסתר היא ד"ר לאנתרופולוגיה, ראש התוכנית ללימודי החברה במכללת בית ברל, ופעילה פמיניסטית ותיקה ומשפיעה. מיד הזמנתי את אסתר לבית טרזין לפגישה עם אניטה, והשאר הוא היסטוריה. מאז התקיימו שלושה כנסים בשיתוף עם מכללת בית ברל ובית לוחמי הגטאות. בכנס האחרון השתתפו 40 מרצות ומרצים מהן 13 מחו"ל (ארה"ב, קנדה, גרמניה, הולנד, הונגריה ועוד).

לא כל המשתתפות בכנס מבין המארגנות, המרצות והקהל, הן בהכרח פמיניסטיות וכך למרות ההצלחה שאינה מוטלת בספק, עדיין שבות ועולות שאלות כמו, למה בכלל לעסוק בשואה מזווית נשיית, האם הנושא לא מיצה את עצמו, מה מקומם של הגברים, או שאלה שעלתה בכנס האחרון לגבי החשיבות ואפילו עצם הלגיטימיות של מחקר ודיון בנושא המין בשואה. אנסה לענות בקצרה ובתמציתיות על השאלות הנ"ל.

הפמיניזם הוא גישה ביקורתית הרואה באי השוויון בין הגברים לנשים תולדה של הבנייה חברתית – כלומר מגדר ולא תולדה של הבדלי המין. הפילוסופית סימון דה בובואר, הניחה את הבסיס להבחנה בין מין למגדר בקביעתה ש"נשים אינן נולדות נשים אלא הופכות לנשים" כלומר, החברה היא שמבנה התנהגויות שונות ותפקידים שונים לנשים ולגברים וממקמת אותם באופן היררכי כשהגבר הוא המרכז, המהות והאשה היא ה"אחר" השולי. התנועה הפמיניסטית, מראשיתה באמצע המאה ה-19, אינה תנועה תיאורטית במהותה, אלא שואפת ופועלת לשינוי חברתי, להשגת שוויון זכויות מלא ראוי וקונקרטי לנשים באשר הן. מראשית שנות ה-70, חלה התפתחות משמעותית במחקר הפמיניסטי האקדמי, בעיקר בתוכניות ללימודי נשים והיום, מתקיימים יחסי גומלין של הפרייה הדדית בין האקדמיה לפעילות השטח.

לאור הנאמר לעיל, מנקודת המבט הפמיניסטית, מטרת הכנס נשים ושואה היא לעודד את המחקר האקדמי בתחום כחלק מתפיסת עולם רחבה יותר, אידיאולוגית ופוליטית.

לטענת הפמיניזם, ההיסטוריה האנושית, כמו גם הפילוסופיה וכל שאר הדיסציפלינות המדעיות נכתבו על ידי גברים, מנקודת מבט גברית וכל נקודת מבט, גם במחקר הטוען לאובי יקטיביות, היא למעשה סובייקטיבית. המחקר אשר נעשה לאורך ההיסטוריה ע"י גברים עסק בעיקר בגברים ובנושאים שנתפסו בעיניהם כחשובים.

המחקר שנעשה היום ע"י נשים ואודות נשים מחזיר את נוכחותן של הנשים להיסטוריה האנושית (שחלקן בה הוא לא פחות מחמישים אחוז, כמספרן באוכלוסיה) ומערער על סדרי העדיפויות, לפיהם הנושאים הנשיים נתפסו ולצדדי הרב נתפסים עד היום, כשוליים. המחקר בנושא הנשים והמגדר בשואה לא רק שלא מיצה את עצמו אלא שהוא כמעט אין סופי, כמו המחקר על השואה בכלל. ההיענות הרבה להשתתפות בכנס מצביעה על הרלוונטיות של הנושא ומאידך, עצם קיום הכנס מעודד ומקדם את המחקר בתחום.

מעמדה זו, מהו מקומו של העיסוק בגברים בכנס? ובכן מקומם יכירם במחקר הנעשה מהיבט מגדרי, או במחקר השוואתי. חוקרים גברים לא מעטים עוסקים היום במחקר מסוג זה. (הפמיניזם הוא לא נגד גברים, כפי שרבים נוטים לחשוב, הוא בעד נשים וגברים החיים בחברה שוויונית).

הנקודה האחרונה שאני מבקשת להתייחס אליה, היא העיסוק בכנס האחרון בהיבטים שונים של המין בשואה. התגובות נעו מטענה שזו פורנוגרפיה, שזה לא יאה כשעוסקים בנושא כה רגיש כמו השואה ועד לטענה שאין בכלל נושא כזה "מין בשואה".

אני כמוכן סבורה שזה נושא חשוב ביותר ואני רואה חשיבות מיוחדת לעסוק בו בכנס "נשים ושואה" דווקא בגלל המורכבות, המבוכה וההשתקה של הנושא בחיינו באופן כללי ומיעוט העיסוק בו בחקר השואה.

אני לא רואה דרך להיכנס לדיון מש מעותי בנושא במסגרת המצומצמת הזו לכן אנסה להתייחס בדרך עקיפה, בתקווה שזה יעזור לי להבהיר את הנמשל. שניים מספריו של קצטניק (יחיאל דינור), "קראו לו פיפל" ו"בית הבובות" נתפסו ונתפסים בעיני רבים עד היום כנגועים בפורנוגרפיה. בעקבות שיחה שהיתה לי עם החוקר ד"ר יחיאל שיינטוך מחבר הספר "המסחח לפי תומו" (המתעד את שיחותיו עם קצטניק), שבתתי וקראתי את שני הספרים. אני מודה שכקוראת הייתה זו עבורי חוויה שכמעט לא יכולתי לשאת ולהכיל. אבל לא בשל המימד הפורנוגרפי, להפך, אין בספרים ולו תיאור פורנוגרפי אחד, אלא בשל המסה של כאב וסבל אנושי כפי שרק קצטניק יכול לתאר ושמועצם עקב הניצול המיני שעוברים הגיבורים.

בספרה של חנה יעוז על סיפורת השואה, בפרק העוסק ב"אמנות הבחילה", היא מדברת על המשולש שנחשב למאפיין את יצירותיו של קצטניק "ארוטיקה – בחילה – מוות". לטענתה "קשר זה אינו מפותח לכדי סצנות ארוטיות העומדות בפני עצמן. בספר "בית הבובות" שבו הגיבורה, דניאלה משמשת בתפקיד זונת חיילים ההתייחסות למיטה אינה ארוטית אלא כאל מוקד עינויים. החייל הגרמני, המופיע בסצנות מיניות, מייצג את האלימות, הפחד, והמוות. במרכז התיאורים של "צריף השעשועים", מוצבים העונשים, ההשפלה והאובדן המוחלט" (ע' 5-74).

הפורנוגרפיה עושה בדיוק את ההפך, מבליטה את הארוטיקה ומעלימה את הזוועה. אז למה בכל זאת נחשבים הספרים הנ"ל עד היום לספרים הנגועים בפורנוגרפיה? אולי זה נובע מאותו מקום של אי נוחות שכולנו חשים מול נושא המין בכלל שעוד מועצמת בקונטקסט של השואה.

ההתעללות והניצול המיני בשואה אינם זניחים לנוכח מסת הסבל הכללית ומעט המחקרים שנעשו בתחום מראים שהיו לכך השלכות משמעותיות על חיי הניצולות והניצולים. אחת החוקרות הוותיקות של נושא הנשים בשואה, אשר השתתפה בכנס, כשנשאלה לדעתה לגבי מיעוט המחקר על האונס בשואה, ענתה שהיא באופן

אישי רואה בכך חשיבות רבה אך עדיין אינה מעזה. חבל שדווקא היום כשהמחקר כבר קצת יו תר בשל לעסוק בנושא אין כבר כמעט אפשרות להתבסס על ראיונות חיים אלא רק על חומר ספרותי ותיעוד.

אני ממליצה לקרוא שוב את שני הספרים של קצ' טניק וכן להתייחס למחקר של נושא המין בשואה ממקום של פתיחות ולגופו של עניין.

יונת קלר

המלצה על ספר: "רקוויאם גרמני" מאת עמוס אילון

ספר מרתק, מאלף ומדהים, הנקרא כמו רומן מתח, ומומלץ לכל מי שמתעניין בתרומתם של היהודים לתרבות הגרמנית בפרט ולתרבות אירופה והעולם בכלל. נביא כאן מעט ממה שנכתב על גבו של הספר: "ב-1743 נכנס משה מנדלסון לברלין בשער שנועד ליהודים ולבהמות. כך החלה פריחה תרבותית מדהימה של מאה וחמישים שנות הישגים מדעיים ואומנותיים, אשר נגדעה רק עם עלייתו של היטלר לשלטון. בעין של סופר ובשיפוט של היסטוריון, מסביר עמוס אילון, כיצד הפך שבט נרדף של חנוונים, סוחרי בקר ורוכלים נודדים לקהי' לה משגשגת של סופרים, יזמים, משוררים, מוזיקאים, פילוסופים, מדענים, מול"ם ופעילים פוליטיים – ביניהם היינריך היינה, זיגמונד פרויד, חנה ארדט, אלברט איינשטיין – ומבחינות רבות, מובילה של אירופה המודרנית".

"אין סקירה חכמה או צודקת יותר של מערכת יחסים סבוכה (בין יהודים לגרמנים) של בוז ושנאה אך גם של אהבה ותבונה ... יש לכ לול את ספרו של עמוס אילון ברשימת ספרי החובה לתלמידי בתי הספר בגרמניה"

עיתון "מרקור" היוצא בפרנקפורט.

עורכים: נירה פארן, טלילה וצביקה כסלן